

Георгије Манзаридис

ПРОФЕСОР ЕТИКЕ И СОЦИОЛОГИЈЕ ХРИШЋАНАСТВА
НА УНИВЕРЗИТЕТУ „АРИСТОТЕЛИО“ У СОЛУНУ

БОГОСЛОВСКИ ПРИСТУП МЕЋУЛИЧНИМ ОДНОСИМА¹

Израз међулични односи испрва је био употребљен у простору психијатрије и социјалне психологије, али је брзо био прихваћен у ширем академском простору, као и у богословској науци. Посебно је пак употреба овог израза олакшавала богословској науци дијалог са другим наукама, премда му је она придала шири и дубљи садржај.

Међуличним се карактеришу они односи који се остварују између две и више личности. Наука која за свој предмет има проучавање тих односа је првенствено социјална психологија. Њима се свакако бави и социологија. Премда социологија, као не аксиолошка наука, у међуличним односима види само друштвене улоге, не улазећи у њихову психолошку димензију, социјална психологија иде даље до истраживања те димензије, која заокупља њено главно интересовање. Уколико, дакле, у некој социјалној групи све функционише хармонично, Социологија ће констатовати исправно функционисање њених улога. Да ли пак поменута хармонија зависи од узајамног поштовања њених чланова или од неког другог узрока, то ће испитати социјална психологија.

Развијање међуличних односа не представља компромисни или другоразредни елемент људског живота. Човек, који је по природи својој друштвено биће, спонтано развија међуличне и друштвене односе. Он долази у везу са личностима из свог окружења и општи са њима. Зато је и ограничење интересовања научног истраживања на индивидуалност или објективност, које се било усталило у новије време, наносило неправду и погрешно тумачило, не само друштвени, него и индивидуални живот човека.

Осим хоризонталне друштвености, човек има и вертикалну друштвеност, која се испољава као религиозност. Не само свесно религиозни људи, него и они који се показују религиозно хладни и равнодушни, увек имају извесну врсту религиозности, која се испољава као посвећеност извесној идеологији или „личној“ философији, или чак и као вера у разна сујеверја и предубеђења. Ти религијски сурогати, међутим, обично стварају проблематична стања и осујећују вертикално општење, која распрострањује људску слободу.

¹ Чланак је објављен у богословском часопису ΣΥΝΑΕΗ бр. 113, јануар-март 2010.

Човек се одржава и развија као личност у оквиру својих међуличних односа, који се гаје у породици, друштву и у ширем човечанству. Нико никада не живи сам; и нигде не живи лишен везе са извесним окружењем. Чак и најусамљенији човек, најудаљенији од света пустињак, не живи живот као једини становник планете Земље. Сама срећа или горчина, коју осећа због своје усамљености, представља начин одговора, извештај позитиван или негативан став спрам света. Другим речима, ма какво дистанцирање човека од свог окружења, јесте и свагда остаје релативно. Зато човек, у сваком случају, треба да буде посматран у оквиру свог окружења, родитеља, сродника, света и целине односа и узајамних зависности.

У свакодневном животу међулични односи људи, као уосталом и шири друштвени, па чак и религијски односи, крећу се на природном и емоционалном пољу уз различите промене и нијансе. Тако имамо међуличне односе родитеља са децом, деце између себе, сродника, пријатеља, школских другова, сарадника, земљака итд.

Полазиште за развој односа је сама људска природа са својом урођеном комуникативношћу. Посебно је урођена љубав, која у сваком човеку постоји као „семенски логос“². Свакако да поменуто љубав није код свих иста; не развија се у истим ритмовима, нити достиже увек до истог ступња. Колико се више љубав узгаја и појачава, толико више се шири савест човека и његови односи са другима постају истанчанији. Тако, осим у оним патолошким стањима, која затварају човека у себе самог, постоји и читав спектар природних стања, у којима је човек мање или више ограничен на себе и отворен према другима.

Природа међуличних односа зависи првенствено од срца човековог, а не од спољашњих форми и друштвених образаца. У срцу човековом уобличују се мисли, које се остварују дејством и делима³. Речено не значи да се све збива независно од спољашњих форми и друштвених образаца, или да су они непотребни, или да их не треба узимати у обзир. Све то пак бива лишено истинског смисла, уколико се не повеже са унутрашњим човековим светом, са његовим срцем. Зато и неговање, као и развој међуличних односа, треба да почне од унутрашњег човека.

Каква је, међутим, деонтологија, са којом би се могли изградити исправни људски међулични односи? Та деонтологија се формулише и истиче у Светом Писму двоструком заповешћу љубави: „Љуби Господа Бога свога свим срцем својим, свом душом својом, свим умом

² Василије Велики, \ Орој кат`а плáτος, 2,1 PG 31, 908С.

³ Уп. Мт.15,19; Мк.7,21.

својим. То је прва и највећа заповест. А друга истоветна њој: љуби ближњега свога као себе“ (Мт.22,37-39).

Као што постаје јасно, ова деонтологија нема теоретску, већ онтолошку основу. Не ослања се, дакле, на теоретска начела нити је сачињавају безлична правила, него је непосредно повезана са начелом битија, Богом, и открива се личним односима. Основ ове деонтологије је сам Бог, Који представља и првообраз стварања човека. То значи да се основ деонтологије живота човековог налази у онтологији његовог стварања и постојања⁴. Од човека се тражи да заволи бескрајног Бога, јер је Њиме створен и Њега изображава. Призива се, дакле, да окрене себе ка узроку и првообразу свога постојања. То значи да се позива на стални раст навише. Вертикално узрастање треба да иде упоредо са хоризонталним распрострањењем, тј. љубављу ка ближњем. Без љубави према Богу, љубав према ближњем остаје апстрактна и недефинисана. Али и без љубави према ближњем, љубав према Богу остаје нестална и лажна.

Каква је, међутим, природа љубави, за коју је човек призван да је негује? Хришћански одговор на ово питање је јасан. Љубав је Тројични Бог: „Бог је љубав“ (1Јн.4,7). Бог је љубав као једносуштна и неразделива Тројица Личности. Три Личности су један Бог; и један Бог су Три Личности: Отац, Син и Свети Дух. Отац љуби Сина и приноси Му све. Син љуби Оца и све Му узвраћа. Свети Дух, који од Оца исходи, је заједнички Сину и Оцу. Три Личности Свете Тројице су међусобно потпуно отворене; у свакој Личности постоје и друге две, сапрожимајући се. То непојмљиво јединство Тројичног Бога са једносуштном природом и потпуним сапрожимањем Личности изражава карактер међуличних односа на пољу богословља, које га истиче као најузвишенији идеал међуличних људских односа.

Да би се човек, дакле, научио правој љубави и остварио истинске и исправне међуличне односе, треба да упозна Тројичног Бога. А пошто се познање неке ствари остварује њеним увођењем у лични живот онога који познаје, следи да се и познање Бога остварује увршћењем Њега у лични живот човека. Како је пак могуће да до тога дође, када је Бог оностран и неприступан?

Онострани и неприступни по суштини Бог бива познаван у свету Његовим дејствима (=енергијама). Дејства Божија откривају самог Бога. Дејства, којим Бог бива познат свету, су богојављења и Његове заповести. Заповести Божије изражавају Његово биће, етос и љубав. Онај ко врши заповести познаје Бога: „По томе ћемо познати да смо Га

⁴ Непосредну везу онтологије и деонтологије посебно подвлачи старац Софроније у својим делима.

познали, ако заповести Његове држимо. Онај ко каже: познао сам га, а заповести не држи, лажов је, и у њему нема истине“ (1Јн.2,3-4).

Дејства Божија, која су се открила човеку „много пута и разним начинима“ (Јев.1,1), пројавила су се на најпотпунији начин у Христовој Личности. Шта више, Христос је, као „икона Бога невидљивог“ (Кол.1,15), образац стварања човека. У личности Христовој и вршењем заповести Његових, човек познаје Бога љубави и налази истински смисао свог живота и постојања. Истина о човеку сажима се у истини о Тројичном Богу. Истина о Тројичном Богу формулише се у Светотројичној догми.

Многи мисли да се Тројична догма тиче само богослова и знање о њој сматрају бескорисним, а камо ли њено ближе испитивање. Данас чак и многи богослови не придају овој догми значај који она има и не интересују се истински за њен дубљи смисао. Тако се, међутим, у садржају хришћанске вере ствара огромна празнина са разорним последицама по хришћанску антропологију и етику. Важност ове догме је превасходна посебно за тему међуличних односа и живота људи у заједници. Могло би се рећи да Тројична догма истиче хришћански идеал за исправну оријентацију и правилан развој личности и међуличних људских односа.

У Светој Тројици само ипостасна својства, која карактеришу личну особеност три Ипостаси, остају непричасна. Отац је нерођен, Син рођен, а Дух Свети исходи. Све друго у Светој Тројици је заједничко. Као што Василије Велики примећује, нико и ни на који начин не може да измисли пресек или поделу и замисли Сина без Оца или да одвоји Духа од Сина. Заједништво Личности Свете Тројице је неизрециво и непојмљиво, као такође и њихово разликовање⁵. Ни једна од Три Личности се не узводи до божанске суштине или божанске енергије⁶; али и свака има целу божанску Суштину и божанску Енергију.

Истина Тројичне догме има главни богословски и антрополошки значај. Свако одступање од ове истине наноси штету, не само тачности хришћанског богословља, већ и природи хришћанске антропологије и етике. Тако додавање *Filioque* Символу Вере, које сведочи тежњу потчињавања личности суштине, личнога општем, није утицало само на богословље, него се одразило и на поље антропологије и етике западног хришћанског света.

Наравно, проста констатација важности догме за лични и друштвени живот верних бива лишена смисла. Безсмислено је и

⁵ Василије Велики, *Посланица 38,4*, PG 32, 332D-333A.

⁶ За више види: Архим. Софроније, { Ασκησις καὶ θεωρία, { Εσσεξ [Αγγλίας 1996, стр. 129 итд.

формално држање догме, када се она не повезује са свакодневним делањем и животом. Коначно, не само безсмислена, него и достојна осуде као лицемерна, показује се тежња која жигоше одступања западњака од установљене православне праксе и живота, која су у међувремену ушла и пренела се на православни простор. Речено важи и у пракси за потчињење личног општем. Када се догма пренебрегава или се раздваја од живота, и када се на месту самоконтроле и самокритичности појављује изобличавање и критика других, тада се изопачују, не само међулични односи, већ и све стране хришћанског живота.

Створен од Бога боголиким и богоподобним, човек је призван да ходи пут савршенства Тројичног Бога. У то савршенство мистагошки уводи човеков одзив на призив Бога, Који је љубав и обраћа му се двоструком заповешћу љубави. То савршенство тражи и Христос својом молитвом Богу и Оцу: „*Да сви једно буду, као што си Ти, Оче, у мени и ја у Теби*“ (Јн.17,20).

Вршењем заповести љубави, на етичком пољу се пројављује једносуштност људи. Онтолошко пак возглављење те једносуштности, које је неопходно ради њене пројаве на етичком пољу, није могуће, све докле људска природа остаје разбијена грехом. Овде се истиче и захтев за спасењем, то јест за очувањем целовитости и обновљењем људске природе.

Обновљење се дарује Христом, Који је рођен „од Духа Светога и Марије Дјеве“ саздајући тако новог човека. Тело Христово, које се кроз историју продужава Црквом Његовом, је темељ нове твари и васпостављања једносуштности људскога рода. Речено се пружа као дар свима вернима, њему се причешћују и у њему поново задобијају своју једносуштност. Доласком Христовим ми имамо стварање нове твари: „*Ко је у Христу, нова је твар*“ (2Кор.5,17). Та нова твар се открива у овом животу, не као обнова спољашњег света, већ као унутрашња обнова човека и промена његовог односа са њиме. У мери у којој човек живи ту своју унутрашњу обнову, распознаје и есхатолошку обнову васколике творевине.

Христос предаје спасење и обновитељску благодат, не само природи, већ и личности свакога човека⁷. Светим Тајнама Цркве, заповестима и учењем Христовим, оцртава се „програм“, за који је човек призван да га примењује, да би ставио у дејство (=активирао) свечовечанску једносуштност. То стављање у дејство је за верно животно дело. Сваком мишљу и делом, свом разборитошћу и целим животом, верни је призван да пројави истину своје уградње у Тело

⁷ Погледај на пример: Григорије Палама, *Омилија 5*, PG 151, 64С.

Христово; призван је да објави своју присност и божанску љубав, коју је упио својим земљаним сасудом.

Човекова љубав, наравно, никада не може да достигне љубав Бога. Његово отварање другим личностима никада не може да достигне меру отварања Личности Тројичног Бога. Речено пак не значи да љубав и заједничарење личности хришћана не треба да буду узгајани на основу праобраза љубави и заједништва Тројичног Бога. То дело није лако, стога што захтева потпуно одрицање и самоприношење човека Богу и ближњем. То је дело вере, које се остварује подизањем крста и идењем тесним и болним путем, који води у сушти живот.

Обновљење, дакле, које дарује Христос свету савршава се: а) онтолошким васпостављањем једносуштности људске природе, које се остварило примањем ње од стране Бога Логоса, и б) усвајањем једносуштности од стране човека, које се остварује вером, причешћем Светим Тајнама Цркве, послушношћу вољи Божијој и вршењем заповести Његових – превасходно, наравно, заповести двоструке љубави – у свакодневном животу.

Свете Тајне Цркве васпостављају човека у његову онтолошку једносушност са другим људима, која после прародитељског пада долази као дар благодати Светога Духа и доживљава се у Цркви. Верни том благодаћу задобијају могућност стављања у дејство светотајинске једносуштности на етичком пољу, преводећи заповести у начине живота. На овом ступњу не треба заборављати еклисиолошки и харизматски карактер обновљења. На то се од почетка указује Светим Тајнама, које уводе човека у Цркву: Крштење, Миропомазане и Божанска Евхаристија, у којима се симболички садржи и „програм“ хришћанског живота.

Као што је познато, први Хришћани у Јерусалиму показивали су своје јединство одрицањем од све своје имовине и слободним њеним даривањем за општу употребу: „Нико не говораше за своје имање да је његово, него им све беше заједничко“ (Дан.4,32). То заједништво у имовини, које се тицало само потрошње добара, пројавило се као харизматски феномен, који није задобио установљену форму. Зато уосталом није ни било могуће да се одржи кроз време, те је укинута. Одржавање заједништва у имовини кроз време учинила је могућим потом установа монаштва, која предвиђа, не само потрошњу, него и производњу добара. У монаштву је установљено, заједно са одрицањем од сопствене својине и одрицање од сопствене воље. Тако се и шире уклања узрок раздора и постаје могуће јединство чланова заједнице.

Монашка установа, наравно, има своју световну димензију са заједничком имовином, местом становања, слушањима итд., која су

неопходна за преживљавање монаха. Све се устројава са осовином вертикалног општења, тј. општењем са Богом. Уосталом, први циљ монаштва је држање прве и велике заповести, заповести љубави према Богу. Она, не само да не отуђује природу међуличних односа људи, него их, насупрот, поставља на онтолошки основ и у онтолошку перспективу. Тако се хоризонтално општење показује на узвишенијем духовном пољу, безгранично распрострањујући се: „Монах је од свих удаљен и са свима у јединству“⁸.

Карактеристично је да се у Хришћанству постојање љубави у међуличним односима истиче као сведочанство победе над смрћу и учешћа у истинском животу⁹. Православно монаштво везује свој идентитет са доживљавањем љубави у међуличним односима: „Видео си брата свога, видео си Господа Бога свога“¹⁰. Или као што пише Свети Силуан: „Наш брат је наш живот... благодат долази љубављу према брату и љубављу према брату се одржава“¹¹. Зато и посветовњачење (=секуларизација) монаштва или његово богословско отуђење, лишава и световно друштво присуства центара упућености, у којима се врши идеалан вид развоја међуличних односа.

Присуство монаштва изобилно пружа елементе за развој исправних међуличних односа у свакодневном животу света. Одривање од сопствене воље и старање о другима, запостављање личне користи ради услуживања ближњег, искреност и истинољубље у свакидашњим односима, избегавање осуђивања или и самог суђења о другима, сматрање ближњег братом, као и много шта друго, што чини основна становишта православног монаштва, суштински оплемењују и уздижу међуличне људске односе.

Чланови Цркве, као удови једни других, сарадници су и саодговорни за читаво тело. Уосталом, тај осећај диктира и једносусштност људи. Зато и понашање према ближњем, подршка њему, учешће у његовом болу и радости, избегавање понижавања или саблазни, представљају основне дужности верног. Обновљење човека није индивидуално, већ саборно дело, које се остварује благодаћу Светога Духа. Међулични односи не припадају маргинама, већ епицентру хришћанског живота.

За ову тему репрезентативна је прозба која се упућује у Светој Литургији, мало пре Причешћа: „Измоливши јединство вере и заједништво Светога Духа, сами себе и једни друге и сав живот свој Христу

⁸ Евагрије Понтијски, *О молитви* 121, PG 79, 1193В.

⁹ Уп. *1Јн. 3,14*.

¹⁰ *Поуке Светих Стараца* (о авви Аполосу) PG 65, 136В.

¹¹ Архим. Софроније, *Свети Силуан Атонски*, Есекс 2003, стр.448-450.

Богу предајмо"¹². Хришћанин се не стара само о личном приступању Богу, већ и о подржавању ближњег да се приближи заједничком Оцу. То старање не представља другоразредно, већ главно дело, које изражава његов идентитет као члана Тела Христовог. Исти смисао има и подстрек који упућује Апостол Павле вернима: „Нико да не тражи оно што је његово, него што је другога“ (1Кор. 10, 24).

Осим заповести љубави постоји и такозвани златни канон хришћанске етике. „Све што желите да чине вама људи, тако чините и ви њима“ (Мт.7,12). Овде се човек позива да постави себе у положај другога и да чини другоме онако, како би желео да други њему чине. Овај канон пружа свакоме најсигурнију практичну меру исправног понашања, али не говори о његовим границама. На њих се указује другом великом заповешћу, која позива хришћанина да љуби свога ближњег као себе. Позива га да се безгранично отвори ка васколикој људској природи. Да не разликује ближњег од себе, него да га види и љуби као себе. Да живи живот ближњег као свој живот и да постане једно са њим¹³.

Такво схватање ближњег се не конструише на теоретском пољу, већ произлази као онтолошка последица унутар тела Цркве. За Хришћанина, истинско сопство је ближњи. Без њега он се суштински не налази у заједничком телу. Не остварује идентитет Хришћанина. Речено, наравно, не бива осетно у посветовњаченој црквеној заједници. Зато је од почетка посветовњачење хришћанског живота многе верне повело изван световног друштва и утицало на појаву монаштва.

Монаштво не стреми ничему вишем од онога чему треба да стреми сваки Хришћанин. Манастир је једна црква која функционише у телу саборне Цркве, и има исти циљ као и Она. Зато су уосталом и православни народи видели у манастирском општежићу идеалну хришћанску заједницу. У вези пак са нашом темом, може се рећи да општежиће представља и најсавршенији оквир за узгајање исправних међуличних односа. Суштински, општежитељни живот у свом идеалном виду, има за циљ најпутпунији могући приступ љубави и јединству, који за крајњи циљ има јединство са Богом љубави, Тројичним Богом.

За то јединство се молио Христос: „Да сви једно буду“ (Јн.17,21). У оквиру једног таквог јединства, свако као личност представља, на неки начин, центар целине; сваки човек и свака ствар су за њега. Али и супротно, он сам, са свим оним што му припада, приноси се свима и

¹² Божанствена Литургија

¹³ Архим. Софроније, *Свети Силуан Атонски*, стр. 56.

свакоме¹⁴. Тријадологија се одсликава у антропологији. Свака страна Тројичне догме има и свој антрополошки смисао. Свака богословска истина пружа се човеку као истина живота.

Исправно људско друштво захтева исправне међуличне односе. Исправни међулични односи претпостављају исправне личности. Исправне, коначно, личности или довршене људске личности су оне које својом љубављу објумљују васколики свет, васцело човечанство. Испражњење од индивидуалног егоизма зарад прихватања ближњег сазрева и усавршава личност. Колико дубље неко „сметшта“ у себе друге, колико више их објумљује својом љубављу, толико исправније међуличне односе узгаја, толико више се усавршава као личност и уздиже се ка свом идеалном првообразу, Тројичном Богу. То постаје могуће смирењем, које представља другу страну љубави.

После свега реченог, мислимо да постаје јасно да се такве личности не могу припремити без богочовечанске заједнице, изван Цркве; није могуће да се уобличи без антрополошких и духовних претпоставки, које она има и пружа човеку. У мери у којој се човек оријентише у том правцу, усавршује се као личност и негује исправне међуличне односе. Он живи истинску љубав и испољава је у свакодневном животу. То се чини тешким, и заиста је тешко, особито у савременом егоцентричном друштву, зато се углавном сматра делом монаха. Заповест пак љубави је упућена, не само монасима, већ свима вернима.

Установљење једног таквог начина живота постаје могуће самовласним слагањем људи, а не билокаквом спољашњом принудом. Спољашња принуда може да има одређене привремене резултате, али неизбежно изазива јак отпор и ствара експлозивна стања. Закони и институције могу да спрече беспоредак или узнемирење друштвеног живота и међуличних односа, али су у немогућности да усмере људска расположења или удахну љубав и измирење у срца њихова. Истином својих догми, Црква, насупротив, пружа људима могућност да појме дубљи смисао постојања и да се усаврше као личности.

Са јелинског превео Дејан Ристић

¹⁴ Archimandrite Sophrony, Parole à la Communauté 72 (2008), стр. 7-8.